

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos integracijos problema XIX a. - XX a. pradžioje

Santrauka

Straipsnio tikslas yra atskleisti Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių integracijos idėjos problemišumą XIX - XX a. sandūroje, remiantis gausia to meto mažlietuvių spauda, pateikti, jog, nepaisant kalbos ir kilmės giminiškumo, kultūrinę suartėjimą stabdė istorijos vyksmo suponuota skirtinga didlietuvių ir mažlietuvių politinė-valstybinė tradicija, skirtingas kraštų ekonominis lygmuo ir besiskirianti religinė-kultūrinė aplinka, Didžiojoje Lietuvoje paremta katalikiškąja lenkiška, Mažojoje Lietuvoje - protestantiškąja vokiška tradicija. Straipsnyje bus siekiama parodyti, kad politinio integralumo idėja iki pat Pirmojo pasaulinio karo buvo iš viso nediskutuotina tema, o kultūrinis bendradarbiavimas tarp mažlietuvių ir didlietuvių spaudos draudimo metais, Didžiosios Lietuvos istorijos ir kultūros simbolių perkėlimas į mažlietuvių kultūrinę terpę nebuvo platesnio pobūdžio reiškinys, nes daugumai mažlietuvių, saistomų konservatyvių ir surinkiminio sąjūdžio proteguotų idėjų, integracinės Didžiosios ir Mažosios Lietuvos apraiškos buvo nesuprantamos ir nepriimtinos.

Tautinio identiteto problema bendraeuropiniame kontekste iškilo XIX a., vykstant tautų modernėjimo procesui. Tautinis identitetas - tai tautinė savimonė, tautą vienijančių vertybių - kalbos, kultūrinių tradicijų, tautinės vienybės - bendra savivoka. Didžiojoje Lietuvoje tautinės savimonės pajautimas buvo vienas reikšmingiausių aspektų XIX a. pabaigoje besiformuojant lietuviškajam nacionalizmui ir gimstant nepriklausomos valstybės kūrimo idėjai. XIX a. istorinis romantizmas atgaivino didlietuvių buvusios Lietuvos valstybės galybės viziją, o mažlietuvių svarbiausias kelių šimtmečių istorinės raidos padarinys buvo «savos», lietuviškos, valstybės atminties neturėjimas. Anot Vytauto Kavolio, «tai, ką Didžiajai Lietuvai reikš kunigaikščių atmintis, Mažajai Lietuvai paliko religinės knygos ir Donelaitis: ne mažiau prasminga, bet trumpesnė ir «pilkesnė» istorija»¹.

XVI a. Vokiečių ordinui tapus pasaulietine valstybe, Prūsijos kunigaikštystė, ir protestantizmą paskelbus valstybine religija, mažlietuviai, priėmę evangelikų-liuteronų tikėjimą, įsiliejo į tą pačią religinę-kultūrinę terpę kaip ir vokiečiai, o kita vertus, tarp savęs ir didlietuvių pastatė pirmąjį - ir bene svarbiausiąjį - religinio tikėjimo barjerą. Lemiamas mažlietuvių tautinės savimonės formavimosi laikotarpis buvo XVIII a., kai 1701 m., Prūsijos kunigaikštystę paskelbus karalyste ir siekiant pagrįsti valstybės istorinį tęstinumą, buvo pradėta formuoti ir valstybės gyventojams diegti «prūsiškumo» ideologija.

XVIII a. pradžioje įgyvendintos mokyklų reformos rezultatus taikliai apibūdino literatūros istorikas Gotfrydas Ostermejeris, kuris 1786 m. pažymėjo, jog «iš šimto lietuvių vos vienas kitas skaityti nemoka»². Mokykla sėkmingai sprendė ir Prūsijos piliečio auklėjimo

esminį uždavinį - diciplinuoto paklusnumo valdžiai formavimą. Mažlietuvis pamažu tapo lojaliu valstybės piliečiu, žinojusi ir vykdydžiusi prievolos valstybei. Paklusnumas valdžiai ir didžiavimasis «sava» vokiška valstybe per du šimtmečius tapo neatskiriamais jų identiteto elementais.

Kitas mažlietuvių gyvenimui reikšmingas procesas buvo po Didžiojo maro prasidėjusi planinga krašto kolonizacija. Ji negali būti vertinama vienareikšmiškai. Be abejo, istorinės perspektyvos požiūriu, tiesioginės akulturacijos galimybė, (natūralus ir nesustabdomas asimiliacijos procesas krašte nulėmė vyravusio lietuviškumo pozicijų praradimą, tačiau vokiškos kultūros sklaida, pirmiausia susijusi su ištuštėjusio krašto apgyvendinimu, ūkiniu krašto atkūrimu, iš dalies darė teigiamą įtaką regiono ekonominei ir kultūrinei plėtrai. Todėl teigtina, kad XVIII a. pradeda ryškiau išsiskirti Mažosios ir Didžiosios Lietuvos charakteriai, šiame amžiuje ieškotinos ir skirtingos politinės laikysenos XX a. šaknys.

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos vienybės arba integracijos idėja, ypač XIX - XX a. sandūroje, historiografijoje dar nėra pakankamai ir objektyviai ištirta. XX a. 9 - 10-ojo dešimtmečių sandūros politiniai pokyčiai Rytuose Europoje inicijavo ir naują historiografijos kokybinį lygmenį, kuriame besąlygišką vokiečių ir lietuvių istorikų konfrontaciją keičia argumentuota diskusija. Kokybinius pokyčius žymi ir naujų prioritetų iškėlimas, tarp kurių svarbiausia, leidusi naujai apibrėžti mažlietuvių grupės definicijas ir objektyviau įvertinti Mažosios ir Didžiosios Lietuvos integracijos problemą, yra Mažosios Lietuvos lietuvių identiteto problema. Vytautas Žalys³ pabandė per Mažosios ir Didžiosios Lietuvos politinės integracijos prizmę išskirti mažlietuvių/klaipėdiško identiteto specifiškumą, suponuotą skirtingą nei Didžiojoje Lietuvoje istorinių

realijų, ir jį atskleisti 1923-1939 m. Lietuvos ir Vokietijos santykių lygmenyje. Algirdas Matulevičius⁴, nagrinėdamas vokiečių ir lietuvių santykius Mažojoje Lietuvoje, atskleidė ne besąlygišką integracijos galimybės eskalavimą, bet pateikė per kelis istorijos šimtmečius susiformavusią skirtingą kultūrinę, religinę ir politinę aplinką, sudariusią barjerą glaudesnėms integracinėms apraiškoms.

Vokiečių autorius Manfredas Kleinas⁵ didlietuvių ir mažlietuvių integracijos problemą analizavo remdamasis skirtingos istorinės-kultūrinės, politinės raidos įtaka jų savimonės formavimuisi.

Šio straipsnio pagrindinę šaltinių bazę sudaro Mažojoje Lietuvoje leista lietuviška periodika, iš kurios išskirtina vokiečių spaustuvinių lešomis leista «Nauja lietuviška ceitunga» (Tilžė, nuo 1890 m.), «Tilžės keleivis» (Tilžė, nuo 1883 m.); «Sandoros» draugijos konservatyvios religinės pakraipos leidinys «Pagalba» (Klaipėda, nuo 1904 m.); mažlietuvių lešomis leisti «Niamuno sargas» (Ragainė, Tilžė, 1884 - 1887 m.), «Saulėteka» (Bitėnai, 1900 - 1902 m.), «Prūsų Lietuvos savaitraštis» (Tilžė, 1913 - 1914 m.).

Jau nuo XIX a. pradžios Mažąją Lietuvą atrado etnopolitiškumo netekęs didlietuvis, kuriam buvo būtina pagrįsti savo etnokultūrinės egzistencijos pagrindą, kuri kuo puikiau išprasmino atrasta Mažosios Lietuvos raštija, nuo XVI a. turėjusi religinės ir pasaulietinės spaudos tradicijas. Didlietuviai Mažojoje Lietuvoje rado palankią dirvą įgyvendinti savo kultūrinius politinius planus, visų pirma susijusių su lietuviško žodžio spausdinimu. Čia buvo galima ne tik Didžiojoje Lietuvoje spausdinti uždraustus lietuviškus spaudinius, bet ir planuoti įkurti mokslo draugiją. Dar vyskupas Motiejus Valančius su pavydu žvelgė į gyvenimą Prūsijoje, kur «niekas tikėjimo nekušina, niekas katalikų nepersekioja», kur

«daug yra žemaičių katalikų, kurie tačiau gyvena dailiai, šneka žemaitiškai, turi knygų, mocos rašto žemaitiško [...]»⁶. Negalima ir neturi būti nuneigtas Mažosios Lietuvos ir kai kurių mažlietuvių, daugiausia spaudos darbuotojų įnašas, padedant didlietuviams spaudos draudimo metais. Tačiau iškyla dilema: kiek šis spaudos draudimo laikotarpiu vykęs bendradarbiavimas atspindėjo ar galėjo atspindėti abipus Nemuno gyvenusių lietuvių integracijos gylį? Ieškant atsakymo į šį klausimą, reiktų šiek tiek plačiau sustoti ties 1883 m. Ragainėje pradėta leisti *Aušra* ir joje skelbtomis mintimis.

D. Kaunas studijoje apie Jurgį Mikšą, kuris buvo vienas iš *Aušros* leidėjų, nurodo šio laikotarpio historiografinę problemą, jog yra «aušrininkų historiografijoje pernelyg įsišaknijusių vertinimo stereotipų, tradicija tapusio atgimimo dalyvių beatodairiško idealizavimo [...]»⁷. *Aušra* vadinta pirmąją apčiuopama didlietuvių ir mažlietuvių integracine apraiška: spausdinta Ragainėje ir Tilžėje, joje bendradarbiavo, be didlietuvių kultūros veikėjų, ir jau minėtas J. Mikšas, M. Jankus. Tačiau yra svarbu panagrinti, kaip vadinamoji integracijos tema atsispindėjo turinyje. *Aušros* puslapiuose aiškiai vyrauja aktuali ir prielanki mažlietuviams kalbinė - nutautėjimo - tematika, tuo tarpu istorinio-romantinio pobūdžio kūriniai vargu ar galėjo pastaruosius sudominti. *Aušros* veikėjai aiškiai suvokė, kad ne tik Rusijos imperijoje lietuviai nutautėja, bet ir kaimyninėje Vokietijoje⁸. Nutautėjimas suprastas kaip bendras «kraujo brolių» likimas, kurį galima sustabdyti skleidžiant mokslą ir švietimą, todėl jau beveik nuo pirmųjų leidinio numerių gvildenama Jono Basanavičiaus proteguota *Lietuviškos mokslo draugijos* įkūrimo idėja. Tačiau skaitant *Aušros* puslapius nejučiomis kyla mintis, jog didlietuviai Mažąją Lietuvą suprato tik kaip

palankią dirvą savoms idėjoms įgyvendinti. Tai įrodytų 1883 m. *Aušros* ketvirtajame numeryje pateikta užuomina, jog kai tik Rusijos valdžia leis įkurti tokią draugiją savo imperijoje, ji bus perkelta iš Mažosios Lietuvos į Kauną ar Vilnių⁹. Nevertėtų kaltinti didlietuvių tautiniu egoizmu, bet suvokti, kad formuojantis moderniai lietuvių tautai išplitęs tautinis ir kultūrinis sąjūdis Didžiojoje Lietuvoje sugebėjo atrasti Mažosios Lietuvos raštiją, bet ne patį mažlietuvių. Juos vienijo, remiantis M. Kleino žodžiais, «kalba ir kilmės giminiškumas»¹⁰, bet istorijos vyksmas suponavo skirtingą socialinę-ekonominę, kultūrinę aplinką: vienoje Nemuno pusėje - lenkišką, kitoje - vokišką, kuri «etniniu požiūriu suformuoja savitą identitetą ir priklausymą»¹¹.

Mažlietuviui baimę broliautis su didlietuviais kėlė ne tik jo katalikiškumas, bet ir Rusijos imperijos kaip atsilikusio, jų akimis, krašto grėsmė, kadangi susijungimo su Didžiąja Lietuva atveju galima patekti į rusų jungą ir pavirsti rusais arba lenkais¹². Lenkiškasis veiksnys darė nemažą įtaką formuojant mažlietuvių konservatyvią nuostatą apie Rusijos imperijoje gyvenusius lietuvius, nes bendradarbiavimas su didlietuviais buvo traktuojamas kaip broliavimasis su lenkais. Lenkų aspiracijos Vokietijos imperijoje, atsižvelgiant į visą augančio lenkiškojo nacionalizmo kontekstą, buvo suprantamos kaip vokiškosios valstybės pamatų ardymas, todėl didlietuvių, persiėmusių polonizacijos idėjomis, įtaka mažlietuviams taip pat galėjo kelti realią grėsmę «savos» valstybės stabilumui. Konservatyvumą Didžiosios Lietuvos atžvilgiu savo puslapiuose nusakydavo *Tilžės keleivis*, kuris rašė, jog nerimstantys lenkai nori atgauti «visą savo karalystę», kuriai priklausytų ir Vakarų bei Rytų Prūsija, Karaliaučius, Tilžė, Klaipėda. Lenkai norėję į savo kovą įtraukti ir Rusijos imperijos lietuvius bei žemaičius, o

paskutiniuoju metu ir Prūsijos lenkus, kašubus, mozūrus bei mažlietuvius, tačiau «prie mūsų lietuvininkų lenkai [...] meilės ir paguodos ikišiol nerado»¹³.

Kiek mažlietuviui didlietuvius buvo «savas» ar «svetimas», vertinti yra labai problemiška. Amžių sandūroje *Saulėteka* rašė: «Kas pažįsta arčiaus prūsų pusės lietuvius, tas gerai mato, kad maskoliškoji Lietuva su savo gyventojais yra visai nepažįstama jiems šalis; jie jos ir nenori pažinti, nelaikydami tų, kaip jie vadina «žemaičių», ne per savo viengenčius; jų akyse žemaitis, tai tiek, ką maskolius ar lenkas»¹⁴.

Mažlietuvio rezervuotumui didlietuvio atžvilgiu įtaką darė pirmųjų politinis ir religinis «antikultūrinis» konservatyvizmas, sukeltas ne tiek liuteronų bažnyčios, kiek surinkimininkų sąjūdžio¹⁵. Mažlietuvių inteligentijos «labai plonas» sluoksnis¹⁶ taip pat riboja jų veiklos įvairiapusiškumą, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, mažlietuvių «būriškas» mentalitetas bet kokią pakilimą socialinio statuso laipteliais, neatskiriamą nuo išsimokslinimo lygio, siejo su tapsmu vokiečiu. Neretai spaudoje kaip priešprieša mažlietuviui buvo pateikiamas teigiamas didlietuvio, siekusio išsimokslinimo, ir svarbiausia supratusio išsilavinimo svarbą, paveikslas¹⁷.

Grįžtant prie anksčiau iškelto klausimo, kodėl mažlietuviai spausdino Didžiai Lietuvai skirtas draudžiamas knygas, galima iš dalies remtis Vaclovu Biržiška, anot kurio, Mažosios Lietuvos lietuviškavisiuomenė «visomis jėgomis palaikydavo savo brolių iš anapus sienos kovą už savo spaudą», kaip ir «vokiškoji [...] visuomenės dalis nebuvo tai kovai priešiška nusistačiusi, nes [...] iš tos kovos gaudavo ir nemaža pelno», kaip ir «Jurgis Mikšas ir Šernius, o paskiau ypačiai Otto von Mauderode, Reylenderis, Schenke ir kai kurie kiti»¹⁸, kadangi daug pelno atnešdavo pagrindinių lietuvių naudotų knygų - maldaknygių,

kalendorių ir elementorių - spausdinimas. Tą faktą dar 1893 m. pastebėjo ir V. Gaigalaitis, teigdamas, jog didlietuviai jiems reikalingas knygas parsigabendavo «iš Prūsų paslapta», o keli spaustuvininkai Tilžėje, užsiėmę šituo knygų spausdinimu, «pragurbo», tačiau svarbu ir tai, kad dėl tokios knygininkų veiklos nuostolius patyrė Rusijos imperijos valdžia¹⁹. Galima kalbėti tik apie kultūrinio lygmens didlietuvių ir mažlietuvių bendradarbiavimą, ką nurodo ir J. Mikšas *Aušroje*, minėdamas, jog «taip keliauja iš Prūsų lietuviai [...] į maskoliškąją Lietuvą, [...] važiuoja ir iš maskoliškosios Lietuvos lietuviai į prūsus su savo broliais Prūsuoze norėdami į geresnę pažintį pareiti»²⁰.

Mažlietuvių kultūrinio judėjimo veikėjai, daugiausia liberaliojo pasaulietinio sparno, norėdami pagrįsti savo vienybės ir kultūrinės veiklos prieš nutautėjimą svarbą, daugiausia rėmėsi Didžiosios Lietuvos istorijos ir kultūros simboliais: lietuvių kova prieš kryžiuočius (dažniausiai minėtos Durbės ir Žalgirio mūšių pergalės), stipri Vytauto Didžiojo Lietuvos valstybė, narsių Lietuvos moterų Birutės, Onos, Gražinos paveikslai, ištraukos iš Simono Daukanto raštų. Šie herojai ir temos išsiskiria *Birutės, Lietuvininkų susivienijimo Prūsuoze*, jaunimo draugijų ir jų *Santaros* susirinkimų metu skaitytuose pranešimuose. Lietuviškų švenčių metu skambėjo Didžiojoje Lietuvoje gimusios Maironio, Prano Vaičiailio eilės, dainuotos Stasio Šimkaus, Česlovo Sasnausko sukurtos melodijos. Toks didlietuviškų simbolių «skolinimasis» pirmiausia susijęs su tuo, jog mažlietuviai neturėjo savos lietuviškos valstybės atminties, o norint pagrįsti savąjį kultūrinį judėjimą reikėjo ieškoti jį įprasminančių sąsajų. Anot *Prūsų Lietuvos savaitraščio*, kovoti prieš nutautėjimą reikėjo naikinant per amžius atsiradusią kultūros sieną tarp abiejose valstybėse gyvenančių lietuvių, «vienširdžiai

savo kultūros auklenimu besirūpinant»²¹.

Gana dažnai mažlietuviai, žadindami savo tautiečių sąmonę, iškeldavo Žalgirio mūšio pergalės reikšmę. 1910 m. Žalgirio mūšio pergalės 500 metų jubiliejui buvo skirti lietuviški *Birutės* ir *Tilžės giedotojų draugijos* vakarai, spaudoje spausdinti specialūs tai sukakčiai skirti istorinės retrospektyvos straipsniai. Žalgirio tematikoje išskirtinos dvi linijos: lietuvių ir lenkų santykiai bei kryžiuočių galybės sutriuškinimas. Kaip šios temos atsispindėjo dviejuose lietuviškuose spaudiniuose: konservatyviajam sparnui atstovavusiam *Tilžės keleivyje* ir aktyviai kultūrinį judėjimą palaikiusioje *Naujoje lietuviškoje ceitungoje*?

Anot *Tilžės keleivio*, tai buvo «išgąstingas mūšis», kuris palaužė kryžiuočių galybę, tačiau jame kryžiuočiai mirė kaip karžygiai, nes «lietuvinkai bei lenkai juos po sunkios kovos apgalėjo». Šiudienė situacija esanti kardinaliai priešinga, nes lietuviai ir lenkai, priklausydami kitoms valstybėms, nebeturi savo kariuomenės, tuo tarpu vokiečių kariuomenė yra labai stipri²². Laikraštis konstatavo, kad lenkai be lietuvių nebūtų kryžiuočių nugalėję, nes be Vytauto, drąsaus, sumanaus ir narsaus karžygio, lenkai būtų buvę «kaip be kardo rankose»²³. Jie vieni nebūtų laimėję Žalgirio, tą rodo ir per 300 metų nualintos antrąja Torūnės taika gautos žemės, kuriose išnyko miestai, ištuštėjo laukai, dingo galvijai; Lietuva, valdant Gediminui, Kęstučiui ar Vytautui visada buvo aukštos kultūros, priešingai lenkų, «niekadoms niekam» netikęs ūkininkavimas²⁴.

Šioje straipsnių serijoje dominavo antilenkiška nuostata, daugiausia susijusi su jau anksčiau išskirtu lenkiškojo veiksnio klausimu Vokietijos imperijos tautinėje politikoje, taip pat su didlietuvių polonizacija ir su be jokių išlygų neigiamai vertinta svetima katalikiškos ir slaviškos kultūros sklaida. Vokiškajam

veiksniui buvo skirtas antraeilis vaidmuo, kadangi kryžiuočiai, būdami katalikais, buvo savaime vertinti neigiamai ir negalėjo prilygti dabarties protestantiškos valstybės vokiečiams, turintiems stiprią kariuomenę. Tai būtų prieštaravę mažlietuvių monarchistinėms nuostatoms.

Naujoje lietuviškoje ceitungoje proginį straipsnį Žalgirio metinėms išspausdino Vydūnas. Straipsnyje taip pat prasiveržia antilenkiška nuostata: po Žalgirio lietuvių dvasią pradėjo naikinti lenkai, tai buvo «pradžią antrojo lietuvių naikinimo». Nepaisant ilgo mažlietuvių gyvenimo vokiečių įtakoje ir pirmųjų skaičiaus sumažėjimo beveik trečdaliu, vis dėlto «lenkai, rodos, Didžiojoje Lietuvoje daugiau pasisavino žmonių». Vydūnas įvardijo vokiečių įtaką kaip geresnę, padariusią mažlietuvius turtingesnius nei Didžiojoje Lietuvoje, tačiau konstatavo, kad tarp didlietuvių yra daugiau aukštąjį mokslą įgijusių žmonių. Jis dėl lietuvių germanizavimo ar polonizavimo nekaltino nei vokiečių, nei lenkų, o tai laikė pačių lietuvių silpnumu ir gėda. Lietuviai turį patys rūpintis savo išlikimu, saugodami gimtąją kalbą, skaitydami gerus lietuviškus raštus, tarp jų ir laikraščius iš Didžiosios Lietuvos²⁵.

Pastarosios Vydūno mintys patvirtina jo visą gyvenimą propaguotą taikų tautų sugyvenimą, kurį galima pasiekti per kiekvieno asmeninį dvasios tobulėjimą ir doros siekimą, atsiribojant nuo bet kokių tautinę ar net politinę konfrontaciją skatinančių idėjų.

Kalbant apie didlietuviškų kultūrinių simbolių perkėlimą į mažlietuvišką terpę, reiktų paminėti atvirkščią procesą. Kalbama apie poeto Kristijono Donelaičio reikšmės klausimą, iškilusį bendralietuviškame ir vokiškame kultūrinuose lygmenyse, ruošiantis įamžinti jo atminimą 200-ųjų gimimo metinių proga 1914 metais. Ligtolinėje lietuviškoje periodikoje,

raginant mažlietuvius neišsižadėti gimtosios lietuvių kalbos, K. Donelaitis buvo įvardijamas lietuvių garbę pakėlusiu didvyriu, pripažintu pasaulio literatūroje, kuris «vokiečių bei kitų akyse yra vienatijis lietuviškas poetas» ir kuris kartu su «mūsų tėvais vargo bei linksminos, kurs suprato jų padėjimą»²⁶.

Didžiausias sujudimas norint pagerbti K. Donelaitį tarp lietuvių ir vokiečių kilo 1913 m. vasarą, kai rugpjūčio 3 dieną ant Rambynų kalno įvyko didžiulis kelių šimtų žmonių susirinkimas, kuriame dalyvavo mažlietuvių deputatai ir rinkimų draugijų pirmininkai, vietos valdžios vokiečių atstovai (Šilutės landratas), svarstę paminklo K. Donelaičiui pastatymo ant Rambynų kalno galimybę. Šis sumanymas mažlietuviams buvo labai svarbus dėl to, kad, anot *Pagalbos*, kitos giminės savo poetus jau seniai pagarbinusios ir jiems pastačiusios paminklus, pavyzdžiui, M. Schenkendorfui Tilžėje²⁷ ar S. Dachui Klaipėdoje²⁸, o K. Donelaitis esą svarbiausias mažlietuvių poetas, aprašęs protėvių vargus ir džiaugsmus XVIII a.²⁹. Reikia atkreipti dėmesį, kad nuo pat mažlietuvių kultūrinio veikimo pradžios tarp konservatyviojo (religinio) ir liberaliojo (pasaulietinio) sparnų kildavo įvairių nesutarimų. Šiuokart Donelaičio vardas ir jo atminimas tarsi suvienijo «visų tikybos bei politikos» nuomones³⁰ vienam bendram reikalui. Nors kaip pažymėdavo lietuviškos periodikos puslapiai, daugeliui mažlietuvių nebuvo žinomi ne tik jo raštai, bet ir pats vardas³¹, tačiau K. Donelaičiui, kaip daug nuveikusiam lietuvių tautai, užkelti ant pjedestalo pritarė tiek konservatyvieji, tiek liberalieji mažlietuvių veikėjai. Svarbiausias K. Donelaičio nuopelnas, be jokios abejonės, buvo jo lietuvių kalba parašyti kūriniai, ypač tapę aktualūs XIX-XX a. sandūroje mažlietuviškoje aplinkoje tiek dėl kalbos, tiek dėl turinio. K. Donelaitis užpildė potuštę išsimokslinusių ir

nenutautėjusių gentainių nišą, kas be jokios abejonės patiems mažlietuviams leido pasikelti į tą patį kultūrinį lygmenį su ne viena rašytoja ar poetą turėjusiais vokiečiais, dar kartą parodant lietuvių kalbos dideles kultūrinės galimybes, o ne vien tenkinantis jos kasdieniu «būrišku» vartojimu. Noru išsaugoti lietuvių kalbą fone K. Donelaičio kūryba buvo idealiausias variantas. Kita vertus, dėl poeto asmenybės įamžinimo nieko prieš negalėjo pasakyti ir religiniai veikėjai, nes «paminklas statomas kunigui, kurs dorybę ir patogumą mokino»³².

Daug diskusijų sukėlė keletas K. Donelaičio paminklo statymo klausimų. Pirmiausia - tai komiteto sudėtis. *Prūsų Lietuvos savaitraštis* konstatavo, kad renkant pinigų paminklo statybai nori prisidėti ir vokiečiai. Prisidėjusieji galėsia pareikšti savo nuomonę ir dėl paminklo išvaizdos. Tačiau savaitraštyje apgailestaujama, kad mažlietuvis nieko negali nuveikti vien savo jėgomis, «be svetimųjų įsikišimo». Taigi, sakoma savaitraštyje, geriau būtų jungtis su Didžiosios Lietuvos ir Amerikos lietuviams, tačiau čia pat priduriama, kad ir tarp vokiečių yra daug mažlietuviams nusipelnusių veikėjų, kaip Adalbertas Bezenbergeris ir Franzas Oskaras Tetzneris, o be to, ir pats K. Donelaitis tarnavęs ir vokiečiams, ir mažlietuviams, rašęs ir lietuviškai, ir vokiškai³³.

1914 m. K. Donelaičio paminklo komitetas 5000 egzempliorių tiražu išleido dar 1913 m. V. Steputaičio numatytą atsišaukimą dėl paramos paminklui³⁴; čia aiškiai išdėstyta K. Donelaičio asmenybės ir veiklos svarba mažlietuvių gyvenimui ([Donelaitis] «mūsų vardą į garbę iškėlęs, kai tarp mūsų dar nei menkiausio tautiško susipratimo nebuvo»), nurodytas būsimo paminklo statymo vietos sakrališkumas, Rambynų kalnas, «kurs kaip sargas lietuviškosios giminės savo žaliuojančiu kūnu Niamuno krantą dengia», ir raginami visi,

mylintys «senąją mūsų tėviškę», jos kalbą ir giminės išlikimą, rinkti «dovanų paminklui ant Rambyno»³⁵. Anot atsišaukimo, K. Donelaičiui paminklą mažlietuviai turį statyti ir dėl to, kad svetimtaučiai poetą jau seniai yra pagerbę, todėl mažlietuviai jam yra skolingi («Už tai mes savo poetui [...] dėkavonės kalti esme»). Tyrinėtojams yra svarbus ne vien šio atsišaukimo tekstas, tačiau ir išvardyta K. Donelaičio paminklo statymo komiteto narių sudėtis, apėmusi mažlietuvius, Didžiosios Lietuvos ir Amerikos lietuvių atstovus bei vokiečius. Tarp mažlietuvių randamos gerai žinomos politinės ir kultūrinės veiklos asmenybės, V. Steputaitis, V. Gaigalaitis, M. Kiošis, E. Jagomastas, J. Stiklorius, o didžiąją jų dalį sudarė ūkininkai³⁶. Keltų nuostabą tai, kad tarp komiteto narių nėra vieno iš aktyviausiai tuo metu mažlietuviškoje veikloje dalyvavusių asmenų: J. Vanagaičio, taip pat ir Vydūno. Dėl J. Vanagaičio nedalyvavimo atsakymą pateikia *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, kuris minėjo, kad prieš 1914 m. K. Donelaičio komitetas buvo įkurtas ir Vilniuje. Į šį komitetą nuo mažlietuvių buvo paskirtas J. Vanagaitis, «su kuriuo bendrai darbuotiesuvis didžiausioji dalis Prūsų lietuvių griežtai atsisako». Tačiau tas komitetas nieko reikšmingo nespėjo nuveikti³⁷.

Komiteto «ūkininkiškas» atspalvis suponuotų keletą išvadų. Pirma, platus ūkininkų įsitraukimas į paminklo K. Donelaičiui statymo organizacinį darbą akivaizdžiai reprezentuoja mažlietuvių socialinę sudėtį: pagrindinis šio sluoksnio bruožas buvo inteligentų trūkumas; antra, ūkininkai negalėjo likti nuošalyje įamžinant K. Donelaičio, jų, «būrų» dainiaus atminimą; ir trečia, pati svarbiausia išvada - tam tikras surinkiminių idėjų pralaimėjimas, kaimo žmonėms savo pasaulietine-organizacine veikla įkūnijus naują savimonės kokybę, nors neatmetama ir tai, kad

ūkininkų palankią nuostatą lėmė K. Donelaičio kaip kunigo asmenybė.

Mažoje Lietuvoje ruoštas statyti paminklas K. Donelaičiui didžiulio atgarsio sulaukė ir Didžiojoje Lietuvoje. Pastariesiems poeto vardas buvo brangus dėl jo kūrybos išspausdinimo jau lietuviškos spaudos draudimo metais - 1865 m. Rusijos mokslų akademijoje Peterburge³⁸. Nepaisant griežtos reakcijos iš caro ir vyriausybės šalininkų pusės, Mokslų akademija, aiškindamasi dėl K. Donelaičio kūrinių išspausdinimo, pabrėžė jų svarbią mokslinę vertę tyrinėjantiems lietuvių kalbą, lyginamąją kalbotyrą. Rusijos mokslų akademijos išleisti K. Donelaičio raštai ir mokymo priemonė mokant lietuvių rašto lotyniškuoju raidynu. K. Donelaičio raštus savo pamokose naudojo Marijampolės gimnazijos lietuvių kalbos mokytojai, nes, V. Merkio nuomone, «Rusijoje išleisti Donelaičio raštai buvo legalūs, bendrąja tvarka cenzūra prie jų negalėjo prikibti, ir mokyti iš jų buvo nelabai pavojinga»³⁹.

Ši poeto raštų reikšmė spaudos draudimo metais buvo prisiminta 1913-1914 m. ir didlietuviškoje spaudoje, kurioje buvo diskutuojama ir dėl tinkamos paminklui vietos. Vilniuje leista *Viltis* neabejojo dėl paties paminklo būtinumo, tačiau nesutiko, kad jis būtų statomas ant Rambyno, o ne Tilžėje ar Klaipėdoje. *Vilties* nuomone, Rambynas es'is keletas kilometrų nuo Tilžės, daugiausia lankomas vasarą, o Tilžėje paminklas stovėtų «ne tik Prūsų lietuviams ir svetimiams po akių»⁴⁰, bet ir atvykstantys didlietuviai nepraeitų pro šalį.

Galutinai paminklo statymo vieta buvo numatyta 1914 m. balandžio 15 d. Tilžės Vokiečių namuose įvykusiame komiteto susirinkime, kuriame dalyvavo apie 30 žmonių. V. Steputaitis pateikė Tilžės miesto valdžios poziciją dėl paminklo statymo, nurodęs netgi

numatomą tam skirti žemės sklypą. Tam prieštaravęs Karaliaučiaus apskrities veterinarijos gydytojas Paulaitis pasisakė už Rambyno kalną, kadangi tai esanti lengvai garlaiviui pasiekiamą vietą, be to, «lietuviai nesantys miesčionys ir jiems geriaus pritiktų Donelaičio paminklas ant Rombinaus, kaip mieste pastatyta stovyla»⁴¹. Komiteto nariai pažymėjo, kad mieste paminklas stovėtų tik miestiečiams, neskaimo žmonės, atvažiuojantys į turgų, paprasčiausiai neturėtų kada į jį žiūrėti, todėl jis Tilžėje ar Klaipėdoje stovėtų tiesiog be naudos⁴². V. Gaigalaitis pažadėjo ant Rambyno iš savo 11 margų veltui išskirti pusę margo žemės. Šioje diskusijoje galima aiškiai išžvelgti iki pat Pirmojo pasaulinio karo nepakitusią nuostatą apie mažlietuvį kaip kaimo visuomenės reprezentantą, todėl ir paminklai jų kultūros veikėjams mieste būtų atrode kaip anachronizmas.

Nepaisant didžiulio idėjinio entuziazmo iš mažlietuvių pusės, svarbiausia problema buvo lėšų rinkimas, kuris nebuvo toks aktyvus kaip tikėtasi, tačiau turėjęs nemažai prisidėti prie mažlietuvių «tautiškojo atgaivinimo, kursai pastaruoju laiku, berods, pradėjo kas kart vis smarkiau apsireikšti»⁴³. Paminklo pastatymo K. Donelaičiui užmanymus nutraukė 1914 m. rugpjūčio 1 d. prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas.

Labiausiai akivaizdi ir daugiausia propaguota didlietuvių ir mažlietuvių bendradarbiavimo forma kultūros srityje buvo spauda, tiek abipusis informacijos perteikimas periodinės spaudos puslapiuose, tiek ne kartą akcentuotas, ypač mažlietuviams, Didžiojoje Lietuvoje leistų raštų, kurie «rašomi mokintų ir išmintingų vyrų»⁴⁴, ir periodikos skaitymo būtinumas, siekiant abipusio pažinimo ir kultūrinio suartėjimo.

Kultūrinį suartėjimą stabdė keletas veiksnių. Kelių šimtmečių skirtingas didlietuvių

ir mažlietuvių istorinis kelias suponavo skirtingą politinę - valstybinę tradiciją, skirtingą kraštų ekonominę lygmenį, o svarbiausia - skirtingą religinę - kultūrinę aplinką, Didžiojoje Lietuvoje paremtą lenkiška katalikiškąja, Mažojoje Lietuvoje - vokiška protestantiškąja tradicija, kurios suformavo ir skirtingus rašmenis, vienur - lotyniškus, kitur - gotiškus.

Jau *Aušros* puslapiuose buvo atkreiptas dėmesys, jog skaitant «ypatingai Prūsų Lietuvos laikraščius ir *Niamuno sargą*, [...], rodosi, priegada grumzdžianti (kyla nerimas - *S. P.*), kad tarp Prūsų ir Rusų Lietuvos persiskyrimas, [...] prasideda»⁴⁵, pilnas įvairių germanizmų ir slavizmų. Veikiamas *Aušros*, tautos formavimosi procese Didžiojoje Lietuvoje, vienas iš jos leidėjų J. Mikšas 1884 m. pradėta leisti *Niamuno sarge*, turėjusiame tapti *Aušros* analogu Mažojoje Lietuvoje, daug dėmesio skyrė kalbiniams dalykams. Nors visas laikraštis spausdintas gotiškais raidėmis, tačiau antraštė - lotyniškais rašmenimis, kadangi redaktorius tikėjosi aktyvaus tiek didlietuvių, tiek mažlietuvių skaitytojų susidomėjimo. Kaip mini D. Kaunas, J. Mikšas buvo pirmasis, siekęs «esmingiaus reformuoti Mažosios Lietuvos lietuviškų laikraščių kalbą ir ją priartinti bendrinei», vengdamas vokiškų gramatinių konstrukcijų ar neberašydamas daiktavardžių didžiąja raide⁴⁶. *Niamuno sargas* akcentavo, kad dėl skirtingų kalbų reikia ne juoktis, o eiti į vienybę «per mokslą, per palyginimą visų šnektų ir tarmių»⁴⁷, ir tikėjosi, kad ilgai nereiks «laukti susivienijimo mūsų giminės kalboje ir rašte»⁴⁸.

Tačiau kalbiniai naujadarai ar raidyno pakeitimai spaudoje mažlietuvių buvo priimami labai rezervuoti, nes pastarieji lotyniško raidyno vartojimą tapatino su katalikiškų idėjų sklaida, tuo tarpu didlietuviai gotiškų rašmenų leidiniuose taip pat išvelgdavo protestantizmo populiarinimą, todėl šis tikybės skirtumais

paremtas priešiškas išliko iki pat Pirmojo pasaulinio karo ir stabdė kultūrinį suartėjimą.

Iš mažlietuvių spaudos darbuotojų savo kiekybine leidinių gausa išsiskyrė M. Jankus, iki 1909 m. išleidęs daugiau nei 10 laikraščių, tačiau Mažojoje Lietuvoje neretas jų «terado taip menkai pritariančiųjų, jog negalima buvo toliau [...] išleisdinėti»⁴⁹. Pagrindinė nesėkmės priežastis - spaudinių leidimas lotyniškais rašmenimis, turėjęs «prūsų lietuvius pripratinti prie skaitymo lotyniškų raidžių»⁵⁰, tačiau lotyniškas raidynas nebuvo priimtas dėl išsąknyjusios gotiško raidyno vartosenos. Jau tarpukario metais rašydamas apie priežastis, kurios inspiravo lietuvių susirūpinimą savo likimu, M. Jankus nurodė po *Lietuviškos ceitungos* pasirodymo M. Šerniui kilusį sumanymą leisti laikraštį Didžiajai Lietuvai lotyniškais rašmenimis, nes gotiškos raidės būtų nusižengimas lietuviams, laikiusiems jas vokiškomis, liuteroniškoms ir reiškusioms nusistatymą prieš katalikų tikėjimą⁵¹. Analogiškų tikslų vedamas M. Jankus 1886 m. spalio 17 d. pradėjo leisti *Garsą*, kuriame norėjo supažindinti «su naujais atgijimais lietuviškos dvasios [...], kaip vienyjasi mūsų viengenčiai Amerikoje, kaip stropiai dirba mūsų broliškieji kaimynai dėl išlaikymo giminės Maskolijoje, kaip ginasi nuo aprusimo bei sulenkavimo visos tautos»⁵². Šiame kreipimesi į skaitytojus M. Jankus paaiškino ir laikraščio leidimo lotyniškais rašmenimis būtinybę, kadangi didelė dalis gyvenančių Rusijos imperijoje gentainių nesupranta vokiškų raidžių, todėl «mes [mažlietuviai - S. P.] dėl savo brolių, po jungu Maskolių dusaujenciu, galime nors mažumą procės (darbo - S. P.) pridėti»⁵³. Tačiau jau po mėnesio redaktorius apgailestavo dėl nedidelio skaitytojų rato, nes daugeliui mažlietuvių tiek *Garso* turinys, tiek išorinis apipavidalinimas kėlė nerimą dėl spaudinio proteguojamo kurstymo prieš valdžią⁵⁴.

Mažlietuviškoje dirvoje sunkiai kelią skynėsi ir 1909 m. J. Vanagaičio pradėta leisti *Birutė*, kurios aiškias integracines aspiracijas įrodė jos tiek gotišku, tiek lotynišku raidynu spausdintas tekstas. *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, nagrinėdamas savo populiarumo tarp mažlietuvių ne itin aukštą koeficientą, apgailestavo, kad svarbiausia kliūtis esanti lotyniški rašmenys, rašyba, vartojant š, č, v, neįprasti žodžiai dažnai buvo laikomi per daug «žemaitiškais», ir nurodė, kad «be žymesnės raštijos kultūroje kilti negalime», todėl «turime glaustis prie Didžiosios Lietuvos raštijos, kuri šiandien jau gana aukštai pakilusi»⁵⁵.

1914 m. pradžioje *Prūsų Lietuvos savaitraščio* puslapiuose vykusioje diskusijoje dėl galimybės leisti dienraštį Mažajai ir Didžiajai Lietuvai, kuris būtų skirtas ne inteligentijos sluoksniams, bet visiems lietuviams, prieita išvada, kad pagrindinė kliūtis, stosianti šiai idėjai skersai kelio, yra rašybos klausimas, padiktotas skirtingos politikos, kultūros bei tikybos tradicijos⁵⁶. Tačiau nekalbėta apie būtinumą glaudžių kultūrinių ryšių ir religinių sąsajų, kas pagreitintų kultūrinį susiliejimą. Nagrinėjant mažlietuvių ir didlietuvių bendradarbiavimą, būtina turėti omenyje du labai svarbius veiksnius. Pirma, konservatyviajai mažlietuvių daugumai, užaugintai vokiškos valstybės ir kultūros aplinkoje, didlietuviška tematika buvo svetima ir nepriimtina⁵⁷. Antra, iki pat Pirmojo pasaulinio karo iš viso nediskutuota liko politinio integralumo tema. Viena kliūtimi, stabdžiusia minčių sklaidą šiuo klausimu tarp mažlietuvių, buvo jau minėtas lenkiškasis veiksnys ir baimė, susijusi su Didžiąja Lietuva, patekti į «maskolių» valstybės rankas ir virsti rusais arba lenkais. Kitas kriterijus, turėjęs esmingesnę reikšmę, buvo lojalumo valdžiai iškėlimas, nes «vieni [didlietuviai - S. P.] ir kiti [mažlietuviai - S. P.], savo ciesoriui vierni

pasilikdami, galime savo darbą [kultūrinį - S. P.] varyti, [...], o sutarimas tarp Vokietijos ir Maskolijos galės mums atnešti neabejotiną naudą»⁵⁸.

Visai suprantamas pirmojo mažlietuvių atstovo Vokietijos reichstage Jono Smalakio, išrinkto 1898 m. Klaipėdos - Šilutės apygardoje, teigiamas Vokietijos kariuomenės didinimo vertinimas, nes jeigu Vokietiją nugalėtų, Prūsų Lietuva būtų atplėšta nuo Vokietijos ir papultų į baisiųjų «azijatiškųjų gaujų» rankas⁵⁹. Ši J. Smalakio kalba padariusi įspūdį ne vien valdžios atstovams, bet ir, anot A. Bruožio, mažlietuvių priešininkams, vokiečių konservatoriams⁶⁰. Netgi vienas iš radikaliesių mažlietuvių veikėjų J. Vanagaitis, atstovavęs savo gentainiams Didžiajame Vilniaus Seime 1905 m., Lietuvos etnografinių teritorijų sujungimo į vieną administracinį vienetą svarstymo metu «apsiribojo vien tik simpatijų Didžiajai Lietuvai pareiškimu»⁶¹. Todėl nekelia nuostabos, kad ir mažlietuviška spauda prieš pat Pirmąjį pasaulinį

karą teigė, jog daugiau lietuviai pasieks vienydamiesi meno srityje, o «politikoje ramiai palikdami tarp mūsų trauktąjį (susiformavusį - S. P.) rubežių (sieną - S. P.) ir besirūpindami kiekvieni savo krašto medžiagine (ūkine - S. P.) gerove»⁶².

Analogiška integracinio pobūdžio problema kyla ir mozūrų bei lenkų santykiuose. Anot G. Jasinskio, iki 1871 m. mozūrus su lenkais siejo «neutrali simpatija»⁶³. Santykiai su lenkais daugiausia buvo ekonominio pobūdžio. Juos lengvino kultūrinės ir kalbinės aplinkos elementai, nes mozūrai kalbėjo lenkiškai. Tačiau lenkų politinės aspiracijos - ypač didieji XIX a. sukilimai - nors ir kėlė mozūrų simpatiją, bet buvo nesuprantamos ir svetimos. Nuo 1863 - 1864 m. sukilimo mozūrai pateko į lenkų dėmesio centrą, buvo bandyta juos įtraukti į lenkų tautinio gyvenimo areną⁶⁴. Šiuo atveju lenkų situacija buvo palankesnė nei didlietuvių, nes nemaža dalis lenkų ir mozūrai priklausė Vokietijos imperijai.

Išvados

Apibendrinant Mažosios ir Didžiosios Lietuvos integracijos XIX - XX a. sandūroje problemą, būtina išskirti istorijos vyksmo suponuotas abipus Nemuno skirtingas politines-valstybines, religines-kultūrinės tradicijas, skirtingą Mažosios ir Didžiosios Lietuvos ekonominę ir socialinę lygmenį.

Nepaisant kraštus sujungiančios lietuviškumo grandies ir mažlietuvių kultūros veikėjų aktyvumo, dėl aukščiau išvardytų veiksnių daugumai mažlietuvių integracinės Didžiosios ir Mažosios Lietuvos apraiškos buvo nesuprantamos ir nepriimtinos.

Išnašos

¹ Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 429.

² *Kaip ažuols drūtas prie Nemunėlio: iš Mažosios Lietuvos XIX a. - XX a. pradžios lietuvių poezijos*, Vilnius, 1986, p. 5.

³ Žalys V. *Kova dėl identiteto: kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923 - 1939 m.* Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1993.

⁴ Matulevičius A. Deutsch-litauische Beziehungen in Preußisch-Litauen. In: *Die Grenze als Ort der Annäherung:*

750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen, Köln: Mare Balticum, 1992, p. 25 - 44.

⁵ Klein M. Die versäumte Chance zweier Kulture. Zum deutsch-litauischen Gegensatz im Memelgebiet. - *Nordost Archiv*, 1993/2, H. 2, p. 317 - 360.

⁶ Valančius M. *Maskoliams katalikus persekiojant*, Kaunas, 1929, surinko ir paaiškino doc. J. Tumas, p. 76 - 77.

⁷ Kaunas D. *Aušrininkas: tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas*, Vilnius: Kultūra, 1996, p. 11.

⁸ «[...] Girdime Žemaitijoje ir Prūsiose prasti žmones gėdyjasi tulame kampe savo gražią ir seną kalbą vartoti, o lamdo ir laužo savo liežuvį lenkiškai ir vokiškai posmuodami [...]». Žr.: Apie insteigimą “Lietuvizkos mokslų bendrystės (draugystės)”. - Aušra. 1883, nr. 4, Lietuvių tautos praeitis, 1983, t. VI, 1 - 4 (21 - 24), p. 90.

⁹ «[...] Dabar tik tiek turime pridurti, jog tuom tarpu sostas bendrystės turėtų būti Ragainėje prie redakcijos Auszros; bet kaip veik Rusijos valdžia teiksis daleisti įkūrimą tokios draugystės savo vieszpatystėje, szita draugystė galės būti perkeliama į Kauną ar Vilnių». Žr.: Ten pat. p. 91.

¹⁰ Klein M. Die versäumte Chance zweier Kulture. Zum deutsch-litauischen Gegensatz im Memelgebiet. p. 334.

¹¹ Ten pat.

¹² Matulevičius A. Deutsch-litauische Beziehungen in Preußisch-Litauen, p. 37.

¹³ [Jurkšaitis, K.]. Lenkai, lietuviai, žemaičiai, lietuvininkai. *Tilžės Keleivis*, 1906, bal. 17, nr. 30, p. 3 - 4.

¹⁴ K-o šešėlis. Patėmyjimai iš šalies. *Saulėteka*, 1900, liepa, nr. 7, p. 191.

¹⁵ Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 419.

¹⁶ Hermann A. Lietuviškumo problema Rytų Prūsijos Evangelikų bažnyčioje 1871 - 1933. - *Lituanistica*, 1998/2 (34), p. 42.

¹⁷ *Nauja lietuviška ceitunga* apgailestavo, jog mažlietuviai niekada neiškils tarp kitų giminių, jeigu neturės išsilavinusių žmonių, tuo tarpu «prastieji žemaiteliai» supranta, kad mokslas yra svarbus dalykas ir jam skiria paskutinius pinigus. Žr.: Doczys. Reik mokinties. *Nauja Lietuviška Ceitunga*, 1906, spal. 2, nr. 78, p. 1.; *Pagalba*, tvirtindama, kad tarp mažlietuvių yra labai mažai žmonių su aukštuoju išsilavinimu, konstatavo, kad net «Žemaičių mergos ir moters, nors mes anus nelabai garbėje laikome», yra labiau apsišvietusios ir išsimokslinusios. Žr.: studieravusių žmonių... [Visokios žinios]. *Pagalba*, 1913, Nr. 4 ir 5, p. 50.

¹⁸ Biržiška V. *Praeities pabiros*, Bruklinas, 1960, p. 237.

¹⁹ [Gaigalaitis V.], Gaigals V. Mažumas apie mus lietuvininkus. *Lietuviška ceitunga*, 1893, rugs. 26, nr. 39, p. 3.

²⁰ Iš Lietuvos. Aušra, 1883, Nr. 8, 9, 10. *Lietuvių tautos praeitis*, 1983, t. VI, 1 - 4, (21 - 24), p. 289.

²¹ Daugelaitis V. Ir vėl aš su savo dvylekiu. *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, 1914, geg. 22, nr. 21, p. 1 - 2.

²² Mūšis prie Žalgirio. *Tilžės keleivis*, 1910, liep. 16, nr. 71, p. 1.

²³ Ten pat. liep. 19, nr. 72, p. 1.

²⁴ Ten pat. liep. 21, nr. 73, p. 2.

²⁵ [Vyduanas]. Vds. Didysis mūšis. *Nauja Lietuviška ceitunga*, 1910, liep. 14, nr. 83, p. 1 - 2.

²⁶ Driskius J. Donelaičio atminčiai. *Kaimynas*, 1904, vas. 19, nr. 8, p. 57 - 58.

²⁷ Maxas Schenkendorfas (1783.12.11 Tilžė - 1817 m. Koblenas) vokiečių poetas, dar vadinamas laisvės dainiumi, kartu su Fichte ir kitais leido laikraštį *Vesta*. Po jo mirties Tilžėje jo vardu buvo pavadinta priešais

Rotušę esanti aikštė, kurioje 1890 m. jam pastatė paminklą Tilžėje gimęs skulptorius Martin Engelcke. Žr.: *Ostpreussen in 1440 Bildern*, Leer, 1990, p. 53; *Das grosse Lingen Universal Lexikon in Farbe*, Köln, 1982, t. 16, p. 4741; *Von Memel bis Trakehnen in 144 Bildern*, Leer, 1985.

²⁸ 1912 m. Klaipėdoje, Teatro aikštėje, buvo įrengtas fontanas Simono Dacho (1605 - 1659), XVII a. Klaipėdoje gimusio poeto, Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, vieno žymiausių protestantiškų giesmių kūrėjo, garbei. Žr.: Tatoris J. *Senoji Klaipėda: urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*, Vilnius, 1994, p. 291 - 292.

²⁹ Ant Rambyno kalno... [Visokios žinios]. *Pagalba*, 1913, nr. 7 ir 8, p. 94 - 95; Pažymėtina, jog tiek *Pagalba*, tiek kiti lietuviški laikraščiai, tuo metu kalbėdami apie ligtol vis dar nejamžintą K. Donelaičio atminimą nebuvo visiškai teisūs. 1896 m. balandžio 8 dieną K. Donelaičio gimtinėje Lazdynėliuose buvo pašventintas akmeninis paminklas, kurio pastatymą inicijavo profesorius Franzas Oskaras Tetzneris iš Leipzigo. Tačiau pažymėta, kad plačiosioms lietuvininkų masėms K. Donelaitis dar nėra žinomas, nors atidengimo iškilmėse dalyvavo *Birutės* atstovai, padėję prie paminklo geležinį vainiką su užrašu “Donelaičio paminklui, draugystė “Birutė”.

Nauja lietuviška ceitunga vylėsi, kad dažnai bus atsimenama “garbingiems kovotojams duoti garbę”. Žr.: Paminklas Donelaičiui [Iš Lietuvos...]. *Nauja Lietuviška Ceitunga*, 1896, bal. 21, Nr. 32, p. 1 - 2; Kaunas. D. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai*. Vilnius, 2000, p. 26; 1899 m. pradžioje lietuviškoje spaudoje pasirodė užuominų apie ketinimą kurti lietuvišką draugiją, kuri rūpintųsi paminklo K. Donelaičiui ant Rambyno kalno pastatymu, tačiau tąkart ši idėja nebuvo įgyvendinta. Žr.: Donelaičio paminklas [Iš Lietuvos...]. *Nauja Lietuviška Ceitunga*, 1899, geg. 16, nr. 39, p. 2.

³⁰ Iš Prūsų Lietuvos. *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, 1913, gruod. 12, nr. 2, p. 4.

³¹ 1901 m. pradžioje populiarinant *Lietuvininkų susivienijimo Prūsiose* steigimo idėją, tarp būsimos draugijos numatomų leisti knygų buvo minėti ir Donelaičio tekstai, nes kaip nurodė Anas Bruožis, jo veikalai kaip ir daugelio kitų mažlietuviams «dar nežinomi». Žr.: Prūsų Lietuvoje [Iš lietuvininkų krutėjimo]. *Saulėteka*, 1901, kov. nr. 13, p. 286 - 292; Vydūno *Jaunimas* 1913 m. pabaigoje taip pat nurodė, kad «Prūsų lietuviai vis mieliau kitų tautų žmones pagerbia, tik ne savųjų», o «Donelaitis savo rašiniais tuo tarpu tebuvo kalbininkų pasimėgimas». Žr.: Apžvalga. *Jaunimas*, 1913, rugsėjis, p. 15; *Pagalba* nurodė, kad Donelaičio *Metus* mažlietuviai labai mažai žino. Žr.: Ant Rambyno kalno... [Visokios žinios]. *Pagalba*, 1913, nr. 7 ir 8, p. 94 - 95; *Prūsų Lietuvos savaitraštis* konstatavo, kad daugeliui mažlietuvių nėra žinomi ne tik poeto raštai, bet ir pats vardas. Žr.: Pašaukimas statymui paminklo mūsų didžiausiam poetui Kristijonui Donelaičiui iš priežasties dušimtmetinių jo gimtuvės sukaktuvių. Komitetas. *Prūsų Lietuvos Savaitraštis*, 1913, gruod. 19, nr. 3, p. 1 - 2; šios mintys pinasi su *Atsišaukime dėl K.*

Donelaičio paminklo, išspausdinto 1914 m., pateiktomis mintimis apie nepažįstamą mažlietuviui Donelaitį: «Daugiausiems mūsų draugų Donelaitis nei pagal vardą neyra pažįstamas». Žr.: Kaunas D. *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547 - 1940 m.* Vilnius, 1996, p. 251.

³² Tarp lietuvių randasi... [Žinios...]. *Pagalba, 1914, nr. 1 - 2*. p. 18 - 19.

³³ Donelaičio paminklas. *Prūsų Lietuvos savaitraštis, 1913, gruod. 19, nr. 3*. p. 2 - 3.

³⁴ Kaunas D. *Mažosios Lietuvos knyga*, p. 252.

³⁵ Ten pat. p. 251.

³⁶ Komitetą sudarė *Veikiamasis skyrius* ir *Platesnysis komitetas*. Iš 23 *Veikiančiojo skyriaus* narių 12 buvo mažlietuvių ūkininkai. Skyriaus pirmininku buvo V. Steputaitis (Gumbinė), valdžios patarėjas ir Prūsijos landtago atstovas; pavaduotojas - kunigas V. Gaigalaitis (Priekulė), Prūsijos landtago atstovas; sekretorių pareigas užėmė M. Kiošis, *Naujosios lietuviškos ceitungos* redaktorius ir J. Stikliorius iš Tilžės; kasininkas Kr. Lekšas, ūkininkas iš Maedewalde; spaudos komisijos nariais buvo A. Kuršaitis, Tilžės gimnazijos profesorius, ir E. Jagomastas, spaustuvininkas iš Tilžės; Didžiosios Lietuvos atstovu komitete buvo paskirtas J. Basanavičius iš Vilniaus, o Amerikos lietuviams atstovavo dr. A. K. Rutkauskas; taip pat šiam skyriui priklausė 14 padėjėjų, prekybininkas Gudaitis iš Tilžės, inžinierius Jonušaitis iš Tilžės, seniūnas Žiogas iš Karklės (Šilutės apskr.), likusieji - ūkininkai iš Pabudupių (Ragainės apskr.), Voveriškių, Svencelės, Stankaičių (Klaipėdos apskr.) ir kt.; į *Platesnįjį komitetą* įėjo 33 nariai, iš jų 11 mažlietuvių ūkininkų. Paminėtini Jurgis Arnašius, *Tilžės keleivio* redaktorius iš Klaipėdos, kunigas Bartšaitis iš Tilžės, teismo vyresnysis sekretorius Barutckis iš Tilžės, pirklys A. Endrejaitis iš Berlyno, kunigas Endrulaitis iš Priekulės, Įručio seminarijos mokytojas Kairies, dr. Lepa, slaptasis patarėjas iš Klaipėdos, pirklys ir fabriko savininkas iš Stalupėnų Lepenies, Karaliaučiaus apskrities vererinarijos gydytojas Paulaitis iš Bartenšteino, kunigas Reidys iš Klaipėdos ir kt. Žr.: Kaunas D. *Mažosios Lietuvos knyga*, p. 251

³⁷ Tilžės laikraščiu... [Iš Prūsų Lietuvos]. *Prūsų Lietuvos savaitraštis, 1914, saus. 30, nr. 5*, p. 2 - 3.

³⁸ Merkys V. *Knygnešių laikai, 1864 - 1904*. Vilnius, 1994, p.61.

³⁹ Ten pat, p. 85.

⁴⁰ Lietuviški veikalai. *Lietuviška ceitunga, 1914, saus. 31, nr. 14*, p. 3.

⁴¹ Dėl Donelaičio paminklo... [Iš Lietuvos...]. *Lietuviška Ceitunga, 1914, bal. 18, nr. 46*. p. 2 - 3.

⁴² Komitetas Donelaičio paminklui statyti... [Iš Prūsų Lietuvos]. *Prūsų Lietuvos Savaitraštis, 1914, bal. 17, nr. 16*, p. 2.

⁴³ Aukų Donelaičio rinkimui... [Iš Prūsų Lietuvos]. *Prūsų Lietuvos Savaitraštis, 1914, liep. 10, nr. 28*, p. 2.

⁴⁴ [Gaigalaitis V.], Gaigals V. Mažumas apie mus lietuvininkus. *Lietuviška ceitunga, 1893, rugs. 26, nr. 39*, p.

3.

⁴⁵ Vokiečių priepažintis. Aušra, 1885, nr. 4 - 5, *Lietuvių tautos praeitis, 1983, t. VII. 1 - 4 (25 - 28)*, p. 111 - 112.

⁴⁶ Kaunas D. *Aušrininkas*, p. 120.

⁴⁷ [Davainis - Silvestraitis, Mečslovas]. S. Nauja sėkla. *Niamuno sargas, 1885, bal. 25, nr. 17*, p. 1.

⁴⁸ Ten pat. geg. 8, nr. 19, p. 1.

⁴⁹ Žodis į skaitytojus. *Byrutė, 1909, rugs. 15, nr. 1*, p. 1.

⁵⁰ 1904.03.20 Jono Ilgaudo laiškas iš Amerikos M. Jankui spaudos ir naujos spaustuvės pirkimo reikalais. *Mokslų Akademijos Bibliotekos Rankraščių Skyrius. F. 103. B. 208*.

⁵¹ «[...] Tuo metu [po *Lietuviškos ceitungos* išleidimo 1878 m. - S. P.] buvo suprasta, kad spauda, tai labai geras dalykas sukelti lietuviškumą ant visos Lietuvos žemės. Tai patarus M. Šerniui, dėl Didžiosios Lietuvos leisti menkutį, kas mėnuo kartą laikraštėlį su lotyniškais raidėmis, nes gotiškomis raidėmis leidžiant, būtų atsitrenkimas lietuviškos žmonijos, kuri gotiškas raides skaitė vokiškėmis, liuteriškėmis ir prieš katalikų tikyba. Ir mes patis vokiškąsias raides taipgi skaitėme, kaip netinkančias lietuviškai rašybai ir rišančias mus su vokiškąje liuteriška tikyba [...]». Žr.: Jankus M. Priežastis, kad patis Lietuviai susirūpino savo likimu (apie 1929 - 33). *MAB RS. F. 103. B. 190*.

⁵² Jankus M. Mylimieji Lietuvininkai! *Garsas, 1886, spal. 17, nr. 1*, p. 1 - 2.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Mieli skaitytojai! *Garsas, 1886, lapkr. 10, nr. 2*, p. 2.

⁵⁵ Kaip mus sutinka Prūsų Lietuviai. *Prūsų Lietuvos Savaitraštis, 1914, geg. 1, nr. 18*, p. 1.

⁵⁶ «Yra tarp mūsų bei Didžiosios Lietuvos siena, augšta siena, o tai ne tiktai politikos, bet ir kultūros bei tikybos siena. O šita siena ne 'ūmai išdygusi' ir ne 'išsvajota', bet ilgų amžių istorijos pastatyta, ir todėl ne taip ūmai prašalinama. Politikos bei tikybos siena (supraskim plačiau visuomenei; šviesiam lietuviui, tėvynės mylėtojui, ir dabar jos nėra) vargu veik arba kuometnors sugriausim. Kas kita kultūros siena. Toji prapuls savaime, mums abypusiai jos gyvenantiems lietuviams, vieniširdžiai savo kultūros auklenimu besirūpinant». Žr.: Daugėlaitis V. Ir vėl aš su savo dvylekiu. *Prūsų Lietuvos Savaitraštis, 1914, geg. 22, nr. 21*, p. 1 - 2.

⁵⁷ *Tilžės keleivis* rašė, kad mažlietuviams daugiau žinoma apie brandenburgiškąsias padavimus ir Hohencolernų giminę negu apie «valnąją Lietuvą». Žr.: [Jurkšaitis, K.]. Lenkai, lietuviai, žemaičiai, lietuvininkai. *Tilžės Keleivis, 1906, bal. 24, nr. 32*, p. 3.

⁵⁸ [Davainis - Silvestraitis, M.]. Veverssys. Lietuvininkų panslavizmas. *Niamuno Sargas, 1885, saus. 24, nr. 4*, p. 1 - 2.

⁵⁹ Nors «lietuviškasis būras» turi labai sunkiai dirbti, «tačiau norime tolesnes ir labai sunkias apieras (dovanas - S. P.) atnešti, je kožną peningį bei paskutinį lašą kraujo už Vokietijos macį (stiprybę - S. P.) bei didumą noringai» atiduoti, tam kad valstybę apsaugotų nuo karinių užpuolimų ir tolimiausius savo pakraščius. Žr.: Kalba pono Smalakio ciesorystes seime 14. merca... [Iš Lietuvos

bei mūsų provincio]. *Lietuviška Ceitunga*, 1899, kov. 21, nr. 12, p. 3.

⁶⁰ [Bruožis, A.]. A. B. Klaipėdiškis. *Mažosios Lietuvos politikos veidrodis*, Kaunas, 1923, p. 177.

⁶¹ Žalys V. p. 14.

⁶² Mes ir Didžiosios Lietuvos bei Amerikos lietuviai.

Prūsų Lietuvos Savaitraštis, 1914, kov. 20, nr. 12, p. 1 - 2.

⁶³ Jasinski G. *Mazurzy w drugiej polowie XIX wieku*, Olsztyn, 1994, p. 196.

⁶⁴ Wrzesiński W. *Prusy wschodnie w polskiej myśli politycznej w latach 1864 - 1945*, Olsztyn, 1994, p. 437.

Zusammenfassung

In der Geschichtsschreibung wurde die Idee der Einheit Groß- und Kleinlitauens oder ihrer Integration an der Jahrhundertwende des 19. und 20. Jh. nicht vollständig und objektiv erörtert. Abgesehen von der verwandten Sprache und Herkunft wurde die kulturelle Annäherung von unterschiedlichen, vom historischen Geschehen geprägten, politisch-staatlichen Traditionen der Groß- und Kleinlitauer, von der ungleichen wirtschaftlichen Entwicklung der beiden Länder sowie von einem unterschiedlichen religiösen und kulturellen Umfeld angebremsst, das sich in Großlitauen auf die polnisch katholische und in Kleinlitauen – auf die deutsch protestantische Tradition stützte. Die Idee der politischen

Integrationsfähigkeit galt bis zum Ersten Weltkrieg als ein indiskutables Thema. Die kulturelle Zusammenarbeit zwischen Groß- und Kleinlitauern in den Jahren des Presseverbotes und die Verpflanzung der historischen und kulturellen Symbole Großlitauens in das kulturelle Umfeld der liberal-weltlichen Bewegung der Kleinlitauer erfolgte nicht massenweise, weil für die Mehrheit der kleinlitauischen Gesellschaft, die an konservative Ideen und an durch die Bewegung der Gemeindeversammlung propagierte Ideen gebunden war, die Integrationsversuche Groß- und Kleinlitauens als unverständlich und inakzeptabel erschienen.

Įteikta 2001 05 10

Pateikta spaudai 2001 07 02

Silva Pocyté
Tilžės 13, Klaipėda
Tel. 410190
el.paštas: klist13@ip.ku.lt